

Rottermund, Andrzej

[Wprowadzenie]

Kronika Zamkowa 1-2 (53-54), 5-6

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przedkładamy Państwu drugi monograficzny numer „Kroniki Zamkowej” prezentujący badania archeologiczne w rejonie wzgórza zamkowego, przeprowadzone w latach 2004-2007. W pierwszym podjęto próbę uporządkowania rozproszonych wiadomości na temat prac prowadzonych tu w latach 1949-1990 („Kronika Zamkowa” 1991, nr 1/23, 1991/92, nr 2/24).

W trakcie bieżących kilkuletnich badań archeologicznych, prowadzonych na dziedzińcu głównym pałacu Pod Blachą przez ekipę Działu Badań Archeologicznych Zamku Królewskiego w Warszawie, doszło do niezwykle odkrywczych odkryć rzucających nowe światło na początki, rozwój i funkcjonowanie grodu i wyrostego na tym korzeniu Zamku książąt mazowieckich w Warszawie. (Termin „zamek” w źródłach średniowiecznych dotyczących Warszawy nie występuje. Ówczesni używali nazwy curia, curia ducalis. Określenia „zamek piastowski”, „zamek Piastów” wprowadzono do literatury przedmiotu współcześnie, uznając je za uprawnione w odniesieniu do kompleksu budynków średniowiecznych służących celom reprezentacyjnym, administracyjnym i mieszkalnym).

Badania na dziedzińcu głównym pałacu Pod Blachą wywołały duże zainteresowanie warszawianistów, a także pozawarszawskich środowisk naukowych. Prace ukończono wiosną 2007 r. Wychodząc jednak naprzeciw oczekiwaniom, prezentujemy państwu już teraz wstępne podsumowanie rezultatów; pierwsze hipotezy, a także pierwsze głosy polemiczne.

Wyrazy wdzięczności kierujemy do autorów zamieszczonych w tym tomie analiz specjalistycznych za wsparcie w wywiązaniu się ze spoczywającego na nas obowiązku opracowania i zrelacjonowania wyników badań naukowych. Dziękujemy również autorom rozpraw prezentujących źródła pisane do dziejów Zamku książąt mazowieckich w Warszawie, jak również typologię zamków książęcych i możnowładczych na Mazowszu.

Wzmiankowany rejon - południowo-wschodnie podnóże skarpy zamkowej - leży poza historycznymi granicami siedziby książęcej. Odkryte tu relikty konstrukcji obronnych - 25-metrowej długości fragment wału skrzyniowego oraz biegnący równolegle do wewnętrznej ściany wału mur obronny takiej samej lub nieco większej długości - zostały przemieszczone w to miejsce w wyniku oberwania wzgórza. Mimo towarzyszących katastrofie nieuchronnych zniekształceń osunięty fragment wzgórza „zachował w depozycie” informacje na temat faz budowy i użytkowania leżącej powyżej siedziby książęcej. Są to informacje zupełnie nowe, w znacznym stopniu wzbogacające wiedzę o tym ośrodku władzy. Ukazują nieznanne dotąd powiązania kulturowe jego mieszkańców i dają podstawy do podjęcia prób pełniejszego odczytania dotyczących go przekazów źródłowych.

Niezwykle istotnych danych dostarczyła analiza dendrochronologiczna skrzyni wału grodowego, znacznie usprawniając rozpoznanie stratygrafii miejsca. Wykazały one, że wał jest reliktem kolejnej przebudowy grodu: okrągłaki dębowe, z których wykonano skrzynie, pochodzą z drzew ściętych w latach 1351-1353. Inwestycje na tym odcinku rozpoczęto więc najpóźniej w 1353 r. W warstwach towarzyszących wznoszeniu wału

odnotowano dużą domieszkę gruzu ceglanoego bez zaprawy i bryłek wapiennych; również w warstwach wypełniających skrzynie wału występowały drobiny gruzu. Poświadczają one, że w pobliżu istniała lub była wznoszona inna - ceglana konstrukcja. Dwie hipotezy dotyczące tej kwestii przedłożono w niniejszym tomie. Jedna bazuje na dotychczasowych, ogólnie przyjętych ustaleniach w literaturze przedmiotu i źródłach historycznych; druga opiera się na obserwacjach terenowych. Nie ulega jednak wątpliwości, że inicjatorem budowy wału był Kazimierz I Trojdenowic. Warstwa spalenizny u jego podstawy wskazuje, że wcześniejsze założenie grodowe uległo destrukcji. Podjęto już próbę powiązania tych zniszczeń z konkretnymi wydarzeniami politycznymi tamtego czasu.

Informacje o wcześniejszym okresie osadnictwa grodowego (przed 1351-1353) zachował natomiast materiał archeologiczny zawarty w wypełniku skrzyń wału. Zasypano je destrukcjami warstw po nim pozostałych, usuwanych w ramach kształtowania nowego założenia. Kompleksowa analiza tego materiału pozwala stwierdzić, że ówczesny gród miał charakter militarno-rezydencjalny. Niewielki, lecz wysublimowany zestaw zabytków wydzielonych silnie podkreśla, że gród ten był jednym z głównych ośrodków władzy w księstwie czerskim. Kilka ze znalezisk - zachowane we fragmentach naczynia szklane - było niewątpliwie wręcz związanych z osobą władcy i znajduje najbliższe analogie w zabytkach szklanych znalezionych w grodzie w Czersku. Po raz pierwszy zresztą bliską więź z Czerskiem poświadczą duża grupa pozostałych zabytków wydzielonych. Analogii jest więcej: w obu grodach odnotowano występowanie elementów charakterystycznych dla bizantyjsko-ruskiego kręgu kulturowego. W grodzie warszawskim odkryto z kolei ślady kontaktów z kręgiem hanzeatyckim.

Równoległe do wewnętrznej strony wału, w pewnej od niej odległości, wzniesiono znacznej, ponad 20-metrowej długości kamienno-ceglany mur obronny. W części wschodniej kończył się owalnym narożnikiem, a zachodnim krańcem pierwotnie przylegał do Wieży Wielkiej (Grodzkiej). Źródła nie wspominają tej konstrukcji, wydaje się jednak, że hipoteza wskazująca jej fundatora, jak również czas, w którym ją wzniesiono, nie wzbudzi większych kontrowersji.

Mamy nadzieję, że lektura tomu potwierdzi, jak pilne są dalsze studia nad wczesną historią siedziby książęcej, a także miasta. Przede wszystkim należy poddać krytycznej analizie materiały i dokumentację wcześniejszych badań i prac archeologiczno-architektonicznych w rejonie grodu i Zamku książęcego.

Nadzwyczaj pilne wydaje się zebranie źródeł dotyczących gruntów po południowej stronie Zamku, zachodzących tu procesów parcelacji, zmian w rozplanowaniu i przekształceń własnościowych do czasu, gdy grunty te zostały wchłonięte przez jurydykę klasztorną Bernardynek oraz Panien i Wdów Dewotek.

Konieczna, na koniec, jest dyskusja na temat pierwszej linii obwarowań Miasta, uwzględniająca nowe materiały z badań terenowych, w tym badań na dziedzińcu pałacu Pod Blachą.

Prof. dr hab. Andrzej Rottermund
Dyrektor Zamku Królewskiego w Warszawie